

१. परिचयः ।

(प्रथमः घटकः)

अहं छात्रः ।
मम नाम राहुलः ।
मम माता विदुला
मम पिता सुरेशः ।

त्वं छात्रा ।
त्वं राधा ।

एषः अथर्वः ।

एषा रमा ।

सः दीपेशः ।

सा श्रेया ।

• कृतिः- एवं सर्वे छात्राः स्वपरिचयं कथयन्ति । तथा स्वमित्रस्य नाम वदन्ति ।

गायत! नन्दत!
हस्तकुटुम्बम् ।

तस्याः भगिनी मनोरमा ।

अस्ति ननु सा अनामिका ॥४॥

ज्येष्ठा पुत्री दीर्घतमा ।

नाम मध्यमा तस्याः ॥३॥

निकटे निवसति ननु माता ।

नाम तर्जनी तस्याः ॥२॥

एषः स्नेहालुः तातः ।

अस्य नाम खलु अङ्गुष्ठः ॥१॥

अन्ते भवति कनिष्ठबाला ।

तस्याः नाम कनिष्ठिका ॥५॥

हस्तद्वयेन प्रणमामि ।

आशीर्वादं विन्दामि ॥६॥

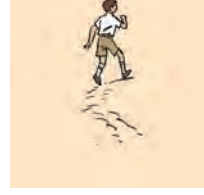

२. कः, का, किम्?

२.१ एषः/सः

एषः असीमः ।
एषः चलति ।
कः चलति ?
एषः असीमः चलति ।

सः प्रसादः ।
सः धावति ।
कः धावति ?
सः प्रसादः धावति ।

योगेशः धावति ।

अर्जुनः गच्छति ।

मेघः वर्षति ।

सिंहः गर्जति ।

- **कृति :-** छात्राः मञ्जूषाद्वयस्य साहाय्येन वाक्यानि वदन्ति ।

छात्रः, गिरीशः, सिंहः,
मयूरः, काकः, गजः, मूषकः,
शुनकः, शुकः, शिक्षकः
बालकः, अश्वः, मर्कटः

पठति, गच्छति, आगच्छति, लिखति,
खादति, उपविशति, उत्तिष्ठति, पिबति,
पश्यति, नृत्यति, खेलति, गायति,
नमति, उत्पतति, वदति

भाषाभ्यासः

चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।

२.२ एषा/सा

एषा नीलिमा ।
एषा गायति ।
का गायति ?
एषा नीलिमा गायति ।

सा स्वाती ।
सा नृत्यति ।
का नृत्यति ?
सा स्वाती नृत्यति ।

- **कृति :-** छात्रः स्वसमीपे/दूरे उपविष्टस्य मित्रस्य विषये वाक्यं वदति ।
यथा, एषः सुभाषः उपविशति । सः सङ्केतः हसति । एषा नीता लिखति । सा सुवर्णा चलति ।

१. मञ्जूषायाः साहाय्येन वाक्यानि रचयत ।

हरिणः, गायकः, नृपः, सः, एषः, कः, अमितः, कपोतः, मार्जारः, शुकः, सिंहः	चटका, पिपीलिका, बालिका, विद्यार्थिनी, महिला, मक्षिका, गीता, नदी, सा, एषा, का, श्रेया, शिक्षिका
वदति, पश्यति, पतति, हसति, खादति, पिबति, वसति, कथयति, नमति, वहति, गायति चलति, उपविशति, क्षिपति, उत्तिष्ठति, तिष्ठति, गच्छति, आगच्छति, भ्रमति, गर्जति	

२. चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।

२.३ एतद्/तद्

एतत् फलम् ।
एतत् पतति ।
किं पतति ?
एतत् फलं पतति ।

तत् कमलम् ।
तत् विकसति ।
किं विकसति ?
तत् कमलं विकसति ।

● कृतिः- क्रियापदं योजयित्वा छात्राः वाक्यानि वदन्ति ।

व्यजनम् _____ । अपत्यं _____ । जलम् _____ । रेलयानम् _____ ।

क्रीडा- शिक्षकः एकैकं शब्दं वदति । शब्दस्य लिङ्गं ज्ञात्वा छात्राः क्रियां कुर्वन्ति ।

यथा- यदि पुलिङ्गशब्दः तर्हि छात्राः हस्तम् उपरि कुर्वन्ति,

यदि स्त्रीलिङ्गशब्दः तर्हि तालिकावादनम्,

यदि नपुंसकलिङ्गशब्दः तर्हि 'ॐ' इति ध्वनिः ।

शब्दाः- अश्वः, वृद्धा, पर्णम्, वृक्षः, एषः, पेटिका, गगनम्, हस्तः, सा, चषकः, कूपी, तत्,
वनम्, पात्रम्, नदी, एषा, स्थालिका, फलम्, यानम्, पुरुषः, एतत्, उदरम् ।

१. योग्यस्तम्भेषु शब्दान् लिखत ।

शब्दाः	सः	सा	तत्
चन्द्रः, लता, पत्रम्, दुग्धम्, पादरक्षा, अश्वः, विमानम्, शाटिका, वृद्धः, पेटिका, गृहम्			

२. प्रश्ननिर्माणं कुरुत । यथा- मृगः धावति । कः धावति?

१. छात्रः लिखति । २. फलं पतति । ३. बालिका गायति । ४. मर्कटः खादति । ५. एषा पश्यति ।

३. तालिकातः शब्दान् चित्वा कथां पूरयत ।

(भवति, पश्यति, क्षिपति, खिन्नः, काकः, पिबति, आगच्छति, भ्रमति)
 एकः _____ अतीव तृषार्तः । सः अत्र-तत्र _____ । किन्तु जलं नास्ति ।
 सः वने एकं घटं _____ । किन्तु घटे जलम् अल्पम् । सः _____ भवति ।
 सः घटस्य समीपे पाषाणखण्डान् पश्यति । सः एकैकं पाषाणखण्डं घटे _____ ।
 तेन जलम् उपरि _____ । काकः जलं _____ सन्तुष्टः च _____ ।

पठत-बोधत

अत्र

तत्र

कुत्र

?

शुनकः अत्र ।

बालिका अत्र ।

कन्दुकः कुत्र ?

कन्दुकः अत्र ।

बालिका, कन्दुकः शुनकः च एकत्र । गृहं वृक्षः च एकत्र ।

वदत- अत्र, तत्र, कुत्र, अन्यत्र, सर्वत्र, एकत्र ।

पर्वतः तत्र ।

वृक्षः तत्र ।

नदी कुत्र ?

नदी तत्र ।

वायुः कुत्र ?

वायुः सर्वत्र ।

प्रकाशः कुत्र ?

प्रकाशः सर्वत्र ।

यानं कुत्र ?

यानम् अत्र नास्ति,

यानं तत्र नास्ति ।

यानम् अन्यत्र ।

३. के कुर्वन्ति ?

३.१ एते/ते

एते छात्राः ।
एते पठन्ति ।
के पठन्ति ?
एते छात्राः पठन्ति ।

ते अश्वाः ।
ते धावन्ति ।
के धावन्ति ?
ते अश्वाः धावन्ति ।

छात्राः लिखन्ति ।

पुरुषाः उपविशन्ति ।

शकटाः गच्छन्ति ।

बालकाः पश्यन्ति ।

• कृतिः -

शिक्षक, वैद्य, चित्रकार, गायक, सैनिक,
याचक, वृद्ध, पुरुष, बालक, सिंह, रक्षक

एतैः शब्दैः सह छात्राः परिचितक्रियापदानि
योजयित्वा बहुवचनवाक्यानि वदन्ति ।

३.२ एताः/ताः

एताः बालिकाः ।
एताः वदन्ति ।
काः वदन्ति ?
एताः बालिकाः वदन्ति ।

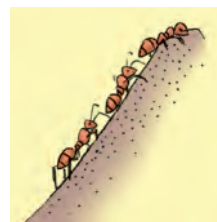
ताः विद्यार्थिन्यः ।
ताः नृत्यन्ति ।
काः नृत्यन्ति ?
ताः विद्यार्थिन्यः नृत्यन्ति ।

चटकाः कूजन्ति ।

महिलाः नमन्ति ।

पिपीलिकाः गच्छन्ति ।

ताः खेलन्ति ।

- कृतिः- शिक्षकः शब्दं वदति । छात्राः बहुवचनं वदन्ति । यथा-मापिका-मापिकाः । पेटिका, छात्रा, वैद्या, निवेदिका, पुस्तिका, अङ्गुली, लेखनी, कूपी, द्रोणी।

एतानि कमलानि ।
एतानि विकसन्ति ।
कानि विकसन्ति?
एतानि कमलानि विकसन्ति ।

तानि पत्राणि ।
तानि पतन्ति ।
कानि पतन्ति?
तानि पत्राणि पतन्ति ।

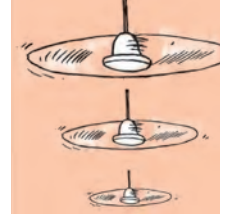
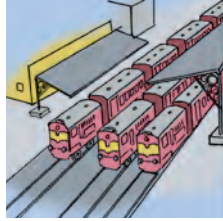

विमानानि गच्छन्ति ।

यानानि तिष्ठन्ति ।

वाहनानि धावन्ति ।

● कृति:- चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।

भाषाभ्यासः

१. वाक्यानि पूरयत ।

१. एते _____ (सिंह) गर्जन्ति ।
२. _____ (के/काः/कानि) यानानि धावन्ति?
३. महिलाः _____ । (वदति/वदन्ति)

४. _____ बालिकाः नृत्यन्ति । (ते/ताः/तानि)

५. _____ (नदी) वहन्ति ।

६. वैद्याः _____ । (पश्यति/पश्यन्ति)

२) परिच्छेदं पूरयत।

(पिबन्ति, भवन्ति, ते, मिलन्ति, पश्यन्ति)

ग्रीष्मावकाशे सर्वेशस्य गृहे कोऽपि नास्ति । अतः सर्वेशः उपेन्द्रः अभिषेकः च सर्वे एकत्र _____ । _____ सङ्गणके चित्रपटं पश्यन्ति । किञ्चित् समयानन्तरं ते पिपासिताः _____ । अतः शीतकपाटिकायां किम् अस्ति इति ते _____ । तत्र 'पानकनिर्माणाय' सर्वं साहित्यम् अस्ति । अतः ते पानकं कुर्वन्ति आनन्देन च _____ ।

४. द्वौ, द्वे, द्वे ।

४.१ एतौ/तौ

एतौ शुनकौ ।
एतौ खादतः ।
कौ खादतः ?
एतौ शुनकौ खादतः ।

तौ बालौ ।
तौ खेलतः ।
कौ खेलतः ?
तौ बालौ खेलतः ।

४.२ एते/ते

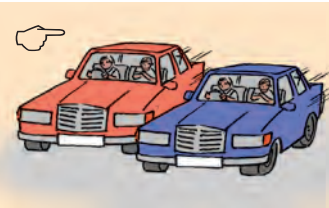

एते गायिके ।
एते गायतः ।
के गायतः ?
एते गायिके गायतः ।

ते विद्यार्थिन्यौ ।
ते पठतः ।
के पठतः ?
ते विद्यार्थिन्यौ पठतः ।

४.३ एते/ते

एते वाहने ।
एते गच्छतः ।
के गच्छतः ?
एते वाहने गच्छतः ।

ते पुष्पे ।
ते विकसतः ।
के विकसतः ?
ते पुष्पे विकसतः ।

१. तालिकां पूरयत ।

छात्रः पठति ।	छात्रौ पठतः ।
व्याघ्रः गर्जति ।	_____
_____	मार्जारौ पिबतः ।
गजः गच्छति ।	_____
_____	पुरुषौ पश्यतः ।

२. मेलनं कुरुत ।

गृहम्	ते
तत्	पत्रे
पत्रम्	पुस्तके
पुस्तकम्	गृहे

३. चित्राणि आलिखत ।

- कमले विकसतः ।
- नौके तरतः ।
- सिंहौ गर्जतः ।
- मयूरौ नृत्यतः ।
- मेघौ वर्षतः ।
- फले पततः ।

४. चित्रवर्णनं कुरुत ।

गायत! नन्दत!

सर सर आयान्ति वर्षाधाराः
अत्र प्रसन्नाः सर्वे जीवाः ।
वृक्षैः प्राप्तं नवजीवनम्
नृत्यन्ति मोदेन बालाः सततम् ॥१॥

कृष्णान् मेघान् पश्य आकाशे
धडाम् धुडुम् धडाम् धुडुम् गर्जन्ति ते ।
जलेन क्लिन्नं जातमङ्गं
धो धो धो वर्षन्ति मेघाः सततम् ॥३॥

नृत्यं कुर्वन्ति मयूरास्ते
सिंहा गर्जन्ति ननु मेघनादः ।
सत्वरं वहन्ति सागरं नद्यः
प्राणा हि प्राणिनां वर्षाकालः ॥४॥

– डॉ. श्रीहरिः गोकर्णकरः

धप् धप् पतन्ति जलप्रपाताः
ड्रँव ड्रँव कुर्वन्ति कूपमण्डूकाः ।
टप् टप् गायन्ति पर्णेषु बिन्दवः
पक्ववटखादने मग्ना जनाः ॥२॥

५. अहं, त्वम् ।

५.१ अहम्

अहं बालकः अस्मि ।
अहं प्रभाते स्नानं करोमि ।
अहं मध्याह्ने शालां गच्छामि ।
अहं सायङ्काले खेलामि ।
अहं रात्रौ निद्रां करोमि ।

अहं बालिका अस्मि ।
अहं प्रातराशं खादामि ।
अहं प्रभाते शालां गच्छामि ।
अहं मध्याह्ने स्वाध्यायं करोमि ।
अहं सायङ्काले गीतं गायामि ।

● कृतिः- छात्रः स्वदिनचर्यां पञ्चषड्वाक्येषु वदति ।

५.२ त्वम्

शिक्षिका - त्वं कुत्र वससि ?

छात्रः - अहं नाशिकनगरे वसामि ।

शिक्षिका - त्वं कदा खेलसि ?

छात्रः - अहं सायङ्काले सपादसप्तवादने खेलामि ।

शिक्षिका - तर्हि कदा अध्ययनं करोषि ?

छात्रः - रात्रौ दशवादनपर्यन्तम् अध्ययनं करोमि ।

शिक्षिका - त्वं सम्यक् गायसि । चित्रमपि सुन्दरम् आलिखसि । अध्ययनम् अपि करोषि । सत्यमेव त्वम् आदर्शः बालकः ।

● कृतिः- एकः छात्रः अन्यं छात्रं प्रश्नं पृच्छति । अन्यः छात्रः उत्तरं वदति । 'त्वं कुत्र वससि ? त्वं किं करोषि ?' एवं छात्राः परस्परं प्रश्नं कुर्वन्ति । उत्तरं वदन्ति च ।

भाषाभ्यासः

अहम्/त्वम् इति शब्दं योजयत ।

१. _____ खेलामि । २. _____ धावसि । ३. _____ पठसि ।

४. _____ पश्यामि । ५. _____ कूर्दसि । ६. _____ हसामि ।

५.३ आवाम्, वयम्

आवां लिखावः ।

वयं लिखामः ।

आवां लिखावः ।

वयं धावामः ।

● कृतिः- एकः छात्रः वाक्यं वदति (अहं गच्छामि ।), अनन्तरं बालकद्वयम् 'आवां' शब्देन (आवां गच्छावः।), अन्ये बालकाः 'वयं' शब्देन (वयं गच्छामः ।) इति बहुवचनं वदन्ति । तथैव अन्ये छात्राः ।

५.४ युवां, यूयम्

त्वं पश्यसि ।

युवां पश्यथः ।

यूयं पश्यथ ।

भाषाभ्यासः

१. योग्यं पर्यायं चिनुत लिखत च ।

१. अहम् _____ । (उपविशामि/उपविशामः)	६. _____ वदसि । (त्वं/यूयं)
२. _____ क्रीडामः । (अहं/वयं)	७. _____ क्षिपथ । (त्वं/यूयं)
३. वयं _____ । (भ्रमामि/भ्रमामः)	८. _____ नृत्यसि । (त्वं/यूयं)
४. वयं _____ । (नमामि/नमामः)	९. _____ लिखथः । (त्वं/युवां)
५. _____ हसामि । (अहं/वयं)	१०. यूयं _____ । (पठसि/पठथ)

क्रियापदरूपाणि लिखत ।

१. सः _____ ।	(गद्)
२. तौ _____ ।	(गर्ज्)
३. ते _____ ।	(वद्)
४. सा _____ ।	(जल्प्)
५. ते _____ ।	(जप्)
६. ताः _____ ।	(जय्)
७. त्वं _____ ।	(कूज्)
८. युवां _____ ।	(नम्)
९. यूयं _____ ।	(खाद्)
१०. अहं _____ ।	(क्रीड्)
११. आवां _____ ।	(हस्)
१२. वयं _____ ।	(वस्)
१३. युवकौ _____ ।	(तप्)
१४. पुरुषाः _____ ।	(धाव्)
१५. बालिकाः _____ ।	(भ्रम्)
१६. महिले _____ ।	(यज्)
१७. सैनिकाः _____ ।	(रक्ष्)
१८. कृषकः _____ ।	(वप्)

गायत ! नन्दत !

चटक! चटक!

चटक, चटक, रे चटक

चिव्वं चिव्वं, कूजसि त्वं विहग !

नीडे निवससि सुखेन डयसे

खादसि फलानि मधुराणि ।

विहरसि विमले विपुले गगने

नास्ति जनः खलु वारयिता ॥

मातापितराविह मम न स्तः

एकाकी खलु खिन्नोऽहम् ।

एहि समीपं चिव्वं चिव्वं मित्र

ददामि तुभ्यं बहुधान्यम् ॥

चणकं स्वीकुरु पिब रे नीरं

त्वं पुनरपि रट चिव्वं चिव्वं चिव्वं ।

तोषय मां कुरु मधुरालापं

पाठय मामपि तव भाषाम् ॥

—डॉ. विश्वासः, बेंगलुरु ।

६. सङ्ख्याः ।

१. एकम्	११. एकादश	२१. एकविंशतिः	३१. एकत्रिंशत्	४१. एकचत्वारिंशत्
२. द्वे	१२. द्वादश	२२. द्वाविंशतिः	३२. द्वात्रिंशत्	४२. द्विचत्वारिंशत्
३. त्रीणि	१३. त्रयोदश	२३. त्रयोविंशतिः	३३. त्रयस्त्रिंशत्	४३. त्रिचत्वारिंशत्
४. चत्वारि	१४. चतुर्दश	२४. चतुर्विंशतिः	३४. चतुस्त्रिंशत्	४४. चतुश्चत्वारिंशत्
५. पञ्च	१५. पञ्चदश	२५. पञ्चविंशतिः	३५. पञ्चत्रिंशत्	४५. पञ्चचत्वारिंशत्
६. षट्	१६. षोडश	२६. षड्विंशतिः	३६. षट्त्रिंशत्	४६. षट्चत्वारिंशत्
७. सप्त	१७. सप्तदश	२७. सप्तविंशतिः	३७. सप्तत्रिंशत्	४७. सप्तचत्वारिंशत्
८. अष्ट	१८. अष्टादश	२८. अष्टाविंशतिः	३८. अष्टात्रिंशत्	४८. अष्टचत्वारिंशत्
९. नव	१९. नवदश	२९. नवविंशतिः	३९. नवत्रिंशत्	४९. नवचत्वारिंशत्
१०. दश	२०. विंशतिः	३०. त्रिंशत्	४०. चत्वारिंशत्	५०. पञ्चाशत्

भाषाभ्यासः

- रटनाभ्यासः १-५० सरलक्रमेण ।

क्रीडा- १) ५० तः १ विपरीतक्रमेण सङ्ख्यारटनम् । २) एकश्वासेन यावदधिकं सङ्ख्यारटनम् ।

३) ॐ क्रीडा- छात्राः १-५० सङ्ख्याः एकैकशः वदन्ति । तन्मध्ये ५ सङ्ख्यायाः

गुणकस्थाने ॐ इति वदन्ति । (यथा - १, २, ३, ४, ॐ, ६, ७, ८, ९, ॐ, ११, १२....)

१. अक्षरैः अङ्कैः वा सङ्ख्याः लिखत ।

५ _____ । २३ _____ । _____ सप्तत्रिंशत् ।
२ _____ । ४५ _____ । _____ षोडश ।

२. योग्यम् उत्तरम् अक्षरैः लिखत ।

- १) संवत्सरस्य कति मासाः ?
- २) गीतायाः कति अध्यायाः ?
- ३) कति पाण्डवाः ?
- ४) भोजने कति रसाः ?
- ५) इन्द्रचापस्य कति वर्णाः ?

गायत! नन्दत!

एकं द्वे त्रीणि इह पुष्पाणि ।

चत्वारि पञ्च भयं विमुञ्च ।

षड् सप्त अष्ट अपसर दुष्ट ।

नव दश, उपविश । वद, लिख, पठ, हस ॥

- ओरोबिन्दो-आश्रम-सान्द्रमुद्रिकातः

अध्ययनाय उपयुक्ताः आन्तरजालसङ्केताः ।

The Practical Sanskrit – English Dictionary by V. S. Apte

<http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/apte>

श्रवणाभ्यासः

वाचनम् → श्रवणम् → अनुवाचनम् → अवबोधनम्

- कृतिः - शिक्षकः कथां पठति । छात्राः अनुपठन्ति । शिक्षकः अपरिचितशब्दानाम् अर्थं वदति ।

शठं प्रति शाठ्यम् ।

बकस्य शृगालस्य च मित्रता अस्ति । एकदा शृगालः बकं भोजनार्थं स्वगृहम् आह्वयति । शृगालः स्थालिकायां पायसं परिवेषयति । बकस्य चक्षुः दीर्घा अस्ति । स्थालिकायां परिवेषितं पायसं बकः खादितुं न शक्नोति । शृगालः तस्य उपहासं करोति । पुनः कदाचित् बकः शृगालं भोजनार्थं स्वगृहम् आह्वयति । तदा सः गलन्तिकायां पायसं परिवेषयति । गलन्तिकायां परिवेषितं पायसं शृगालः खादितुं न शक्नोति । बकः तस्य उपहासं करोति । शृगालः अवगच्छति- “मम पूर्वकृतस्य एतत् फलम्” इति । सः मित्रस्य क्षमां प्रार्थयते । तयोः मैत्री दृढा भवति ।

- कृतिः- शिक्षकः कथां कथयति । छात्राः शृण्वन्ति, अवगच्छन्ति, माध्यमभाषया पुनः वदन्ति ।

सत्यप्रियः काष्ठिकः ।

एकः काष्ठिकः काष्ठच्छेदनार्थं वनं गच्छति । अनवधानात् तस्य हस्तात् कुठारः जले पतति । सः चिन्ताकुलः भवति । तदा तत्र देवः आगच्छति । देवः जले मज्जति । सुवर्णकुठारं गृहीत्वा बहिः आगच्छति । सः वदति, “अपि एषः तव कुठारः ?” काष्ठिकः वदति- “न एषः मम कुठारः ।” तदनन्तरं देवः रौप्यकुठारं दर्शयति । काष्ठिकः तदपि न स्वीकरोति । अन्ते देवः लोहकुठारम् आनयति । काष्ठिकः वदति, “आम्, एषः एव मम कुठारः ।” प्रसन्नः देवः तस्मै सर्वान् कुठारान् यच्छति । अहो काष्ठिकस्य निःस्पृहता सत्यप्रियता च !

क्रियापदानि-१

लट्लकारः (वर्तमानकालः) परस्मैपदम्

एकवचनम्

द्विवचनम्

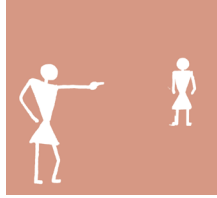
बहुवचनम्

१

२

३

प्रथमपुरुषः

सः

तौ

ते

४

५

६

मध्यमपुरुषः

त्वम्

युवाम्

यूयम्

७

८

९

उत्तमपुरुषः

अहम्

आवाम्

वयम्

प्रथमपुरुषः	खादति	१	खादतः	२	खादन्ति	३
मध्यमपुरुषः	खादसि	४	खादथः	५	खादथ	६
उत्तमपुरुषः	खादामि	७	खादावः	८	खादामः	९

पञ्चदश वाक्यानि । (परस्मैपदम्) कण्ठस्थीकरणार्थम् ।

१ सः बालकः खादति ।

२ तौ बालकौ खादतः ।

३ ते बालकाः खादन्ति ।

१ सा कन्या खादति ।

२ ते कन्ये खादतः ।

३ ताः कन्याः खादन्ति ।

१ तद् अपत्यं खादति ।

२ ते अपत्ये खादतः ।

३ तानि अपत्यानि खादन्ति ।

४. त्वं खादसि ।

५. युवां खादथः ।

६. यूयं खादथ ।

७. अहं खादामि ।

८. आवाम् खादावः ।

९. वयं खादामः ।

एतेषु वाक्येषु 'खादति' इति स्थाने पठति, धावति, हसति, खेलति, गच्छति, आगच्छति, उपविशति, उत्तिष्ठति एतेषाम् उपयोगं कृत्वा पुनः वदत स्मरत च ।

क्रियापदस्य मूलं = धातुः ।

धातूनां दश विभागाः = गणाः ।

गणसूचकम् चिह्नम् = गणविकरणम् ।

धातूनां प्रकारद्वयम्

परस्मैपदिनः ।

आत्मनेपदिनः ।

कालानुसारं पदानुसारं च प्रत्ययाः भवन्ति ।

लट्लकारः (वर्तमानकालः)

परस्मैपदप्रत्ययाः

ए.व.

द्विव.

ब. व.

प्र. पु.	ति ^१	तः ^२	अन्ति ^३
म.पु.	सि ^४	थः ^५	थ ^६
उ.पु.	मि ^७	वः ^८	मः ^९

क्रियापदसूत्रम् -

(मूलधातुः + गणविकरणम्) = धात्वङ्गम् + प्रत्ययः = क्रियापदम्
(आदेशः) (चिह्नम्)

गणः	विकरणम्	उदाहरणम्
प्रथमः	अ	पठति
चतुर्थः	य	नृत्यति
षष्ठः	अ	लिखति
दशमः	अय	पूजयति

पठति =

पठ् + अ + ति
↓ ↓ ↓
मूलधातुः गणविकरणम् प्रत्ययः

पठ् (१ प. प.) = पठ् + अ = पठ + ति = पठति

नृत् (४ प. प.) = नृत् + य = नृत्य + ति = नृत्यति

लिख् (६ प. प.) = लिख् + अ = लिख + ति = लिखति

पूज् (१० प. प.) = पूज् + अय = पूजय + ति = पूजयति

आदेशः (एकस्य स्थाने अपरस्य आगमनं नाम आदेशः ।)

आदेशरहितः धातुसमूहः - नम्-नमति, क्रुध्-क्रुध्यति, लिख्-लिखति, पूज्-पूजयति

आदेशसहितः धातुसमूहः - गम्-गच्छ् (१ प. प.) = गच्छ् + अ = गच्छ + ति = गच्छति

स्था तिष्ठ् - (१ प. प.) = तिष्ठति, पा पिब् - (१ प. प.) = पिबति

प्रच्छ् पृच्छ् - (६ प. प.) = पृच्छति, दा यच्छ् - (१ प. प.) = यच्छति

लट्‌रूपाणि

पठ् १ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	पठति	पठतः	पठन्ति
म. पु.	पठसि	पठथः	पठथ
उ.पु.	पठामि	पठावः	पठामः

नृत् ४ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	नृत्यति	नृत्यतः	नृत्यन्ति
म. पु.	नृत्यसि	नृत्यथः	नृत्यथ
उ. पु.	नृत्यामि	नृत्यावः	नृत्यामः

लिख् ६ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	लिखति	लिखतः	लिखन्ति
म. पु.	लिखसि	लिखथः	लिखथ
उ.पु.	लिखामि	लिखावः	लिखामः

पूज् १० प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	पूजयति	पूजयतः	पूजयन्ति
म. पु.	पूजयसि	पूजयथः	पूजयथ
उ. पु.	पूजयामि	पूजयावः	पूजयामः

क्रीडा -

- क्रियापदसङ्ग्रहः- प्रत्येकं छात्रः एकैकं क्रियापदं वदति । एकेन उक्तं क्रियापदम् अन्येन न वक्तव्यम् ।
- आशु-अभिनयः- एकः छात्रः अभिनयेन क्रियां दर्शयति । अन्ये छात्राः क्रियापदम् अभिजानन्ति वदन्ति च ।
- क्रियापदशृङ्खला - एकः छात्रः एकं क्रियापदं वदति । द्वितीयः छात्रः पूर्वोक्तक्रियापदेन सह नूतनं क्रियापदं वदति । तृतीयः छात्रः अनुक्रमेण पूर्वोक्त-क्रियापद-द्वयेन सह नूतनं क्रियापदं वदति । एवं प्रत्येकं छात्रः पूर्वोक्त-क्रियापदैः सह नूतनं क्रियापदं वदति । एवं क्रियापदानां शृङ्खला भवेत् ।
- अविलम्बं दशक्रियापदानि वदत ।
- निरन्तरं पञ्चदशवाक्यानि वदत ।

वर्गपरीक्षाप्रारूपम् । गुणाः - २०

अभ्यासक्रमः- स्वपरिचयः, लिङ्गज्ञानम्, पुरुषज्ञानम्, वचनज्ञानम्, लट्‌रूपाणि ।

प्रारूपम् - १) चित्राणां नामानि लिखत । (चित्रपदकोषतः)	४
२) वचनम् अनुसृत्य चित्रनामानि लिखत ।	४
३) स्तम्भमेलनं कुरुत । (कर्तृपदं-क्रियापदम्)	४
४) सङ्ख्याः लिखत । (अक्षरैः/अङ्कैः)	१
५) शब्दान् पृथक् कुरुत । (लिङ्गानुसारम्) (केवलं षट्)	३
६) मञ्जूषातः योग्यं पर्यायं चित्वा वाक्यानि पूरयत । (किमपि एकम्)	२
७) क्रियापदकोष्टकं पूरयत । (लट्‌रूपाणि)	२

वर्गपरीक्षा

१. चित्राणां नामानि लिखत ।

४

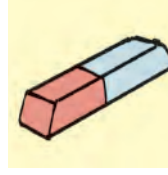
१

२

३

४

२. वचनम् अनुसृत्य चित्रनामानि लिखत ।

४

१

२

३

४

३. स्तम्भमेलनं कुरुत ।

४

अ	ब	उत्तराणि
१) महिला:	गायति	-----
२) पुरुषः	पश्यसि	-----
३) एतौ	नृत्यन्ति	-----
४) त्वम्	वदतः	-----

४. सङ्ख्याः अक्षरैः लिखत ।

१

१) २७ _____ । २) ४३ _____ ।

५. शब्दान् पृथक् कुरुत । (केवलं षट्)

३

शब्दाः	सः	सा	तद्
चन्द्रः, माला, गजः, गृहम्, पत्रम्, मापिका, पादरक्षा, विमानम्			

६. मञ्जूषातः योग्यं पर्यायं चित्वा वाक्यानि पूरयत । (किमपि एकम्)

२

१) _____ नाम सत्यप्रियः । अहं _____ । अहं वर्धनगरे _____ । मम माता _____ ।

मञ्जूषा- नीरजा, मम, वसामि, छात्रः

२) वर्षाधाराः पतन्ति । बालाः मोदेन _____ । जलप्रपाताः _____ । _____ आकाशे गर्जन्ति ।

_____ सागरं प्रति वहन्ति । मञ्जूषा- कृष्णमेघाः, पतन्ति, नृत्यन्ति, नद्यः

७. क्रियापदकोष्ठकं पूरयत ।

२

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	_____	धावतः	धावन्ति
म. पु.	धावसि	धावथः	_____
उ. पु.	_____	_____	धावामः